

Др Славиша Бишевац
историчар
ОШ „Јован Цвијић” Зубин Поток
bisevac@hotmail.com

ШКОЛСТВО У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ ТОКОМ ВЕЛИКОГ РАТА

Апстракт: Анализом архивске грађе, у раду је приказано функционисање васпитно-образовног система у Косовској Митровици током аустроугарске окупације од 1916. До 1918. Године. После повлачења српске војске, нова управа је покушавала у потпуности да укључи омладину у образовне токове које је градила на окупираном простору, иако је то било готово немогуће из више разлога. Циљ аутора је да представи околности у којима се одвијао наставни рад, потешкоће с којима су се суочавали носиоци овог процеса, али и све друге значајне моменте школства, као битног сегмента друштвеног развоја у специфичној средини каква је била Косовска Митровица.

Кључне речи: Краљевина Србија, Косовска Митровица, град на Ибру, Први светски рат, Велики рат, окупација, школство, образовање.

* * *

После балканских ратова, Косовска Митровица је постала део Краљевине Србије. Успостављем српске власти свакодневни живот у вароши је постепено нормализован. Митровица је писала нове моменте своје историје. Забележен је напредак у свим друштвеним сферама, па је и школство могло брже да се развија. Школе су у крајевима ослобођеним од Турака до септембра 1913. Године претежно биле под контролом војних и полицијских власти, а школски објекти су коришћени за војне потребе, па рад у њима није био редован. Ипак, у јесен исте године предузимају се кораци за шире унапређење образовања.

Организација наставе у Митровици била је посебан изазов због разноврсне етничке структура становништва, недостатка наставног материјала,

али и великог броја деце школског узраста. Државни органи су у сарадњи са школским надзорником, уз подршку житеља, помогли да се наставни процес успостави и нормализује. Обновљен је рад школе која се налазила у градском језгру. Школа је имала одвојена одељења за мушку и женску децу. Наставни план и програм је био прилагођен оном по којем се радило у Србији.¹ За управитеља је одређен Јосиф Поповић.²

Већ у првој години рада школе, број ученика се готово утростручио. Недостају тачни подаци, али се процењује да их је у школској 1913/14. Било око двеста осамдесет. Наставу у два женска одељења првог разреда изводиле су учитељице Илинка Панић³ и Доста Васић,⁴ а у пет мушких одељења учитељи су били: Јосиф Поповић,⁵ Тодор Михајловић,⁶ Антоније Димитријевић, Сава Клинић и Василије Орловић. Мешовито одељење другог разреда учила је Јаница Булатовић, а одељење трећег и четвртог разреда, подучавао је Лазар Васић.⁷ Јосиф Поповић је био управитељ школе. Припремно одељење за мушку муслиманску децу водио је Хамдија Мустафић, који је имао завршену турску учитељску школу у Скопљу. У току школске године, као нови учитељи, дошли су Радисав Миџовић и његова супруга Василија.⁸

Међутим, тек успостављен српски школски систем на овим простори-ма прекинуо је Први светски рат, који је из темеља пореметио целокупни друштвени живот у Србији. У тешким условима школа је радила током школске 1914/15, а њен рад је у потпуности престао почетком школске 1915/16. Године, када је Косовска Митровица била на удару непријатеља током тзв.

1 *Закон о народним школама*, Београд, 1914, 1–23.

2 З. Ч. Вукадиновић, М. Ј. Богавац, *Српска просвета и култура у Косовској Митровици 1836–1941*, Приштина–Лепосавић, 2001, 67.

3 Била је супруга школског надзорника Славољуба Панића с којим је и дошла у Митровицу. Одлуком министра просвете и црквених послова постављена је за сталну учитељицу 1. октобра 1913. године. *Просветни гласник*, бр. 11, 1913, 1029.

4 Била је постављена за сталну учитељицу у Митровици, 15. новембра 1913. године. Међутим, 26. августа 1914. године, одлуком министра просвете и црквених послова, премештена је у Бањску. Разлог за премештај се не наводи. *Просветни гласник*, бр. 2–3, 1914, 123; бр. 9, 1914, 37.

5 Постављен је за сталног учитеља у Митровици 6. октобра 1913. године. *Просветни гласник*, бр. 9, 1914, 37.

6 За сталног учитеља у Митровици био је именован 25. новембра 1913. године. *Просветни гласник*, бр. 9, 1914, 37.

7 Одлуком министра просвете и црквених послова, Васић је за сталног учитеља из Митровице премештен у Бањску, 26. августа 1914. године. *Просветни гласник*, бр. 9, 1914, 30.

8 З. Ч. Вукадиновић, М. Ј. Богавац, *Српска просвета и култура у Косовској Митровици*, 67.

„Макензенове офанзиве“.⁹ Иако је организована одбрана, аустроугарске трупе су град заузеле 24. Новембра 1915. Године.¹⁰ Арбанаси и Турци су поздравили долазак непријатељских војника.¹¹ Српског становништва готово да није било, повлачило се са својом војском према Приштини и Призрену. Увидевши убрзо да су у безнадежном положају, враћали су се у варош која је постала део аустроугарске окупационе зоне у оквиру Војно-генералног гувермана за Србију.¹²

Војно-генерални гувернман био је формиран наредбом царско-краљевске Врховне команде, 1. јануара 1916. године. Састојао се од шест округа (Шабац, Београд, Ваљево, Смедерево, Крагујевац и Горњи Милановац) и три среза Њупријског округа (Јагодина, Варварин и Рековац). Наредбом Врховне команде од 11. Фебруара 1916. Године, Гувернман је био проширен на још три округа (Ужице, Чачак и Крушевац). Новом одлуком од 15. Марта исте године прикључене су му и три вароши припојене Краљевини Србији после балканских ратова 1912. Године – Косовска Митровица, Нови Пазар и Пријеполје.¹³ На челу Гувернмана био је војно-генерални гувернер у рангу корпусног команданта. Њега је именовао аустроугарски цар. За првог гувернера је крајем 1915. Године постављен гроф Јохан гроф Салис-Севис, са чином генерала. На дужност је ступио 3. Јануара 1916. Године.¹⁴

У Гувернману су убрзо били успостављени локални управни органи: окружне и среске команде и општине, потчињене централној власти.¹⁵ Окупациона управа је спровођена уз помоћ војних и жандармеријских јединица и делатношћу војно-обавештајне службе и полиције. Војне јединице су распоређене у градовима и већим варошима, а жандармерија смештена у мањим градским насељима и селима. За команданта жандармерије у Ми-

9 Видети: С. Бишевац, *Косовска Митровица у записима савременика 1915. године*, Српске студије 6 (2015), 95–109.

10 Датуми у тексту су наведени по новом календару. За више података о освајању Митровице видети: *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*, Књ. 13, Београд, 1927, 28–32.

11 Б. Храбак, *Косовска Митровица под аустроугарском окупацијом (1915–1918)*, Звечан 1 (1996), 128.

12 Б. Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији од 1916. до 1918. године*, Београд, 2000, 16–17.

13 *Исто*.

14 А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд, 2014, 283.

15 Б. Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији*, 18.

тровоци постављен је пуковник Волф. На овај начин окупатор је успоставио режим који је трајао готово три године.¹⁶

Међу првим настојањима аустроугарске војне управе у окупираним областима Србије било је отварање старих или успостављање нових школа. Посебним документом је одређен наставни план и програм, састав наставног особља и језик на коме би се настава изводила. Циљ је био, како су наглашавали, да се деца васпитавају за грађански живот и да се учине корисним члановима друштва које ће поштовати „дисциплину, чистоћу и ред”. Међутим, права намера је била да се на тај начин изнедре поданици Двојне монархије.¹⁷

Услед рата испољили су се бројни проблеми који су знатно отежавали функционисање васпитно-образовних установа. Окружна команда није увек имала право решење за њихово решавање. Према писању војног гувернера, на почетку се све „по природи ствари кретало веома споро”.¹⁸ Без обзира на све потешкоће, управа Војно-генералног гувермана је успела да за годину дана уведе у редовну наставу укупно двадесет пет хиљада ученика.¹⁹ Овде треба поменути да су окупациони органи посебно хвалили српску омладину, која је била „веома пријемчива за наставу у школи”, па је тако могао да буде организован онакав образовни систем какав је био уобичајен и у Аустро-Угарској. Истиче се и то да је становништво, због којег је заправо и било покренуто успостављање школског процеса, показивало велико разумевање и интересовање за образовне активности и пружало подршку у томе.²⁰

Према сачуваним извештајима Окружних команди, до краја школске 1916/1917. Године у тринаест округа у Србији, функционисало је преко стотину двадесет школа. Неке су радиле пре окупације, док су биле отворене и нове. Највише их је било у Београду и Шапцу. У овај број убрајамо и четири албанске школе које су радиле у Митровици и околини, тридесет мектеба (турске школе) као и медресу (исламску теолошку школу). У извештајима аустроугарских чиновника за следећу 1917/1918. годину, забележено је да се број васпитно-образовних установа и деце која су похађала наставу за годину дана два пута повећао, па их је у целој окупационој зони било

16 С. Бишевац, *Косовска Митровица у Великој рату*, Век српске голготе 1915–2015, књ. 1, ур. Д. Елезовић, Косовска Митровица, 2015, 77.

17 Б. Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији*, 110.

18 Државни архив Србије (=ДАС), Војно-генерални гуверман (=ВГГ), 8/1.720, Културни рад у окупираним подручјима Србије, Београд, 2. август 1918.

19 Исто.

20 Исто.

353. Према евиденцији власти, повећао се и број мектеба са тридесет на педест пет, од тога двадесет осам у округу Пријепоље и двадесет седам у округу Нови Пазар. Арбанашких школа је током школске 1916/1917. Године било осам, а крајем следеће школске године евидентирано их је дванаест. Искључиво су се налазиле у округу Митровица. У међувремену је у Новом Пазару била отворена и јеврејска школа.²¹ Број школске деце је са 23.117, за школску 1917/18. годину, нарастао на 47.749 у целом Гувернману.²²

Одржавање школа и набавка наставног материјала представљали су велики изазов за окупационе органе власти. Куповина уџбеника захтевана је само од најбогатијих родитеља, док су деца слабијег материјалног стања бесплатно добијала уџбенике и наставна средства.²³ То су касније били посебни случајеви, када заиста нису постојала никаква или само минимална средства, па је деци наставни материјал био бесплатно дат на коришћење.²⁴

Да би се настава неометано изводила, требало је упослити нове наставнике. У 1917. Години било их је триста петоро, а наредне године тај број је повећан на шестсто. Када је реч о наставном кадру, нису сви били из редова домаћег становништва, већ их је било из разних крајева Аустро-Угарске монархије, мада о првима нисмо успели да пронађемо детаљније податке.²⁵

Систем школства у Митровици током окупације био је специфичан због мешовите демографске и верске структуре становништва. Осмо одељење Војно-генералног гувернмана, које је било задужено за просвету, извештавало је о образовању у „новим крајевима“. Може се приметити да су у тим извештајима подаци често непотпуни, оскудни и не пружају увек комплетну слику о школским приликама.

Без обзира на бројне разлике у друштву, у овом периоду су у Окружној команди Митровица биле обнављане старе и отворане нове основне школе, док средњих током аустроугарске управе није било. Процедура везана за отварање нових установа није увек била једноставна. Приликом подношења захтева за отварање, главну управу је требало обавестити о месту где је постојала потреба за отварањем школе (узети у обзир постојеће школске зграде), о језику на којем би се настава изводила, било је потребно изнети предлоге о наставном особљу, уџбеницима и известити о броју ученика. Овом елаборату требало је приложити карте или скице, на којима

21 *Исто.*

22 Б. Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији*, 120.

23 *Исто.*

24 ДАС, ВГГ, 8/313, Захтев за расподелу наставних средстава, Београд, 22. јун 1916.

25 ДАС, ВГГ, 8/1.720, Културни рад у окупираним подручјима Србије Београд, 2. август 1918.

је била видљива подела по националности и вероисповести, уз тачан број становника места. Тек након ових информација, слати су захтеви Окружне команде за отварање школа или обнављање рада оних које су раније функционисале. Сва упутства око организације садржана су у Прописима школства, документу који је био упућен командама у Митровици, Новом Пазару и Пријепољу априла 1916. године.²⁶

Као и у осталим местима, и овде су важили сви општи принципи – да су школе државне и јавне институције, да је настава обавезна, а непохађање часова је било могућно само уз одговарајућу лекарску потврду. Школа је могла имати пет разреда. У први разред су се уписивала деца која су у седмој години живота, док су дечази и девојчице преко десет година у начелу били искључени из пријаве за први разред.²⁷

Ученици су имали обезбеђену храну, посебно они који су били смештени у домове. У овим установама су боравили дечази узраста од четири до дванаест година који су били без родитеља или они чији су родитељи лошег имовног стања. Домови су углавном били повезани са неком основном школом у граду. Управљање домовима било је у потпуности поверено војној управи, а трошкове је сносила општина.

Настава се у Митровици изводила на више језика: албанском, турском, српском и немачком.²⁸ У хомогеним албанским деловима града и околине језик наставе је морао бити албански, у махалама насељеним Турцима, према језику којим говоре. У крајевима са српским становништвом језик наставе је био српско-хрватски. У мешовитим деловима, наставни језик је био прилагођен преовлађујућој нацији, при чему је језик мањине морао бити обавезни предмет. Како је решавање верских питања било од нарочитог политичког значаја за аустроугарску управу, учење веронауке се није смело изоставити.²⁹

После упућеног захтева Окружне команде Митровица, власти Војно-генералног гувернмана су априла 1916. Године издале дозволу за отварање

26 Овде је реч о територијама које су Србији прикључене после балканских ратова. Видети: М. Јагодић, *Нови крајеви Србије (1912–1915)*, Београд, 2013.

27 Б. Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији*, 113.

28 Иако је у свакодневној комуникацији и образовању било заступљено више језика, за вођење администрације искључиво се користио немачки језик, што се може видети у свим званичним извешајима окупационих органа власти. Г. Илић Марковић, *Рода Рода, Српски дневник извештача из Првог светског рата. Ратни пресбиро Аустроугарске монархије*, Нови Сад, 2017, 159.

29 ДАС, ВГГ, 8/236, Концепт којим се обавештава Команда окупационе групе Косовска Митровица да ће окружна команда израдити елаборат у вези са расписом о школама на албанском језику, Београд, 9. мај 1916.

школа на албанском наставном језику у Митровици и околним селима, али не и за Вучитрн, због недостатка квалификованог учитеља.

У граду је школа на албанском језику отворена највероватније у мају 1916.³⁰ У јесен исте године забележено је њено функционисање у три разреда, а нешто касније било је отворено и одељење на турском језику, где се посебна пажња поклањала верској настави.³¹

Школе на албанском језику у Окружној команди Митровица много су труда улагале у ширење политичких аспирација „Велике Албаније”. Ове школе су функционисале само две године. Како мрежа образовних установа није била развијена, нису постојали услови за отварање средњих школа. Услед недостатка наставног кадра,³² педагошко деловање аустроугарске војне управе није се могло развити изван почетних оквира.³³ Међутим, Митровица је убрзо постала просветни центар у ком је био организован течај за образовање албанских учитеља. На курсу су, као и у школи, предавали углавном људи који нису били из Митровице. У записима се помињу хоџе, ефендије из Призрена и Приштине, официри из Далмације и осталих крајева који су знали албански.³⁴ Директор ове митровачке школе био је Хусеин Хусни (Хусеин-ефендија) из Приштине. У једном извештају Војно-генералног гувернмана из априла 1917. године записано је да су у школи на албанском језику наставу изводили следећи учитељи: Виктор Касуто из Скопља, Тефрик Исмаил из Призрена, Сали Ибрахим из Дебра и хоџа Садулах Хасан.³⁵

У вароши је маја 1916. Године била формирана и посебна школа (свратиште) за дечаке. У почетку је, док није била направљена нова зграда, радила у оквиру албанске школе. Старосна структура ове деце била је од седам до десет година. Школу су похађала албанска деца, чији се број кретао и преко двеста педест. Наставни процес се често одвијао у природи, уз дечије игре

30 ДАС, ВГГ, 8/277, Саопштење Окружне команде Косовска Митровица да се не могу отворити основне школе у Вучитрну због недостатка учитеља, Косовска Митровица, 25. мај 1916.

31 Исто.

32 У три јужна округа, међу којима је и Митровица, наставу су на почетку држале углавном хоџе или понеки војни учитељ. Б. Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији*, 129.

33 Б. Храбак, *Косовска Митровица под аустроугарском окупацијом*, 134.

34 Јула 1916. године био је упућен захтев Врховној команди да додели Војној управи Београда једног учитеља, муслимана из Босне и Херцеговине, који би био послат у Митровицу и постављен за школског референта. ДАС, ВГГ, 8/851, Извештај Талоција о путовању по јужним (новим) округима, Београд, 18. новембар 1916; Б. Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији*, 129.

35 Исто.

и гимнастичке вежбе, односно физичке активности.³⁶ Сврха отварања ове школе била је у томе да се спречи доколичарење деце на улицама и да се постепено навикавају на дисциплину и ред који је успостављала аустроугарска команда.³⁷ Да би се ђаци без већих проблема интегрисали у систем, два пута недељно су организовани излети запрегама у ширу околину. Тада им је био обезбеђен доручак, а трошкови су покривани новцем за „репрезентацију”. Ове активности су причињавале велику радост ученицима, а међу родитељима су изазивале много симпатија.³⁸

Како би се настава неометано изводила и у школама на албанском језику, била су неопходна наставна средства којих у Митровици није било. Окружна команда града обрађала се више пута школском издавачу у Бечу, преко Војне управе Београд, тражећи већи број уџбеника на албанском језику. За потребе ученика из Команде су потраживали: Абецедаријум, Читанку, Граматику и Математику (за прва три разреда), Географију, Историју, Грађанско васпитање и морал, Домаћинство, Познавање природе, Геометрију. За потребе наставника тражене су зидне географске карте и албанско-немачки речници.

Како издавач није располагао свим уџбеницима, молбу је упутио Министарству иностраних послова Аустро-Угарске, које је одмах изразило спремност да помогне и финансира штампање тражених учила. После детаљне анализе књига за којима је постојала потреба, издавач је упутио обавештење поменутом министарству о томе шта може да обезбеди и пошаље у најкраћем року у Митровицу. У делу тог обавештења записано је да наведени Абецедаријум није доступан у посебном издању, већ је садржан у првом делу Албанске читанке. Из тог разлога је двеста примерака првог дела Читанке одмах било спремљено за слање, док је свеске за лепо писање требало накнадно доставити.³⁹ У истом документу се наводи да посебни уџбеници за географију и историју тренутно нису постојали, али да су други и трећи део Албанске читанке садржали најважније информације из тих области, па се препоручују као замена. Исто се односило и на познавање природе. Зидне карте на албанском језику у виду додатног наставног материјала, које су такође потраживане, нису се могле наћи. Уџбеник из математике је, према истом запису, био у фази израде, као и Албанско-немачки речник, док је Албански речник, који је издат од стране

36 Исто.

37 ДАС, ВГГ, 8/267, Извештај Окружне команде Косовска Митровица о политичко-административним приликама тог округа, Косовска Митровица, 25. мај 1916. године.

38 Исто.

39 ДАС, ВГГ, 8/1.420, Албански уџбеници за Окружну команду Косовска Митровица, Беч, 2. јул 1917. године.

Башкимија у Скадру већ био припремљен. Набавку овог речника је требало да организује Окружна команда.⁴⁰

Министарство иностраних послова Монархије, осим што је обезбедило финансирање поменутих уџбеника, јула 1916. Године је упутило у Митровицу сандук који је садржао двеста примерака првог дела Читанке, шездесет примерака другог дела истог уџбеника, затим, по педесет примерака Граматике 1 и 2 и сто педесет уџбеника математике. За набавку ових наставних средстава била је издвојена 381 круна и 43 хелера.⁴¹

О броју ученика, у доступним документима пронађени су само мало-бројни подаци. У њима се наводи да су наставу на албанском језику у граду током школске 1916/1917. године похађала 202 ученика. У првом разреду 91 ученик, у другом 76, а у трећем 27.⁴²

Телеграмом Општине Косовска Митровица од 23. Марта 1916. Године, предлагало се отварање школе на немачком наставном језику. Одговором Управе Војно-генералног гувернмана тражено је да се направи и достави на разматрање попис полазника, наставно особље, као и програм рада.⁴³ У доступним извештајима нисмо пронашли податак о отварању и евентуалном раду ове школе, а њен рад нису забележили ни савременици.

Захтев да се отвори школа на српском језику био је упућен касније од захтева за рад школа на албанском и немачком језику. На одговор се чекало неколико месеци. Тек током августа стигло је одобрење, а с извођењем наставе се почело новембра 1916. Године. Школа је радила у јако лошим условима, са ограниченим наставним материјалом. Окружна команда је 3. Децембра 1916. Године упутила управи Војно-генералног гувернмана извештај о раду српских школа у округу Митровица у коме се саопштава да су до тада биле отворене само четвороразредне школе, али им се не наводи број и седиште. Како им је свима недостајало наставних средстава, Команда је захтевала да им се пошаљу књиге и учила.⁴⁴ Велики проблем за неометано функционисање образовних установа и овде је био недостатак наставника, јер окупационе власти у Митровици нису дозвољавале да наставу изводе локални учитељи. Први наставници су били аустроугарски

40 ДАС, ВГГ, 8/790, Албански наставни текстови за албанску школу у Косовској Митровици, Београд, 31. октобар 1916.

41 Исто.

42 Б. Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији*, 121.

43 ДАС, ВГГ, 8/190, Телеграм Општине Косовска Митровица да се отвори немачка школа и одговор да се наведе број деце, наставно особље и школски план у поменутој сврху, Београд, 16. март 1916.

44 ДАС, ВГГ, 8/838.

подофицири који су знали српски језик и који су завршили неки учитељски курс у Београду. Потом су стигле учитељице из Босне и Херцеговине.⁴⁵

У Митровачкој окружној команди постојао је начелник (референт) за школство три јужна округа. Почео је с радом у Митровици децембра 1916. Године. На основу његовог извештаја упућеног Војно-генералном гувернману долазимо до информација о просветним радницима у Митровици. У документу од 28. Септембра 1916. Године забележено је да су у школи радили следећи војни учитељи: Никола Поповић, Андреас Ојжујски, Емин Мехмед, Селим Сами, Ахмед Хаџи, Коста Поповић, Хамид Беговић и Хасан Варешановић.⁴⁶ Наставу на албанском језику изводили су Виктор Касуто, Исмаил Тефрик, Ибрахим Сали и Хасан Садулах.⁴⁷

У свим српским школама језик у настави је био српско-хрватски, а писмо латиница. Такав је био случај и са школом у Митровици. Школске уџбенике је могла да поручује искључиво војна управа. Старе читанке Краљевине Србије и уџбенике историје и географије требало је одузети становништву и уништити их. Постоји више сачуваних захтева Окружне команде за слање књига у Митровицу. Један од таквих захтева био је враћен Команди у децембру јер су уџбеници пратили српски програм. Већина књига за српске школе долазила је из Босне.⁴⁸

У оквиру наставног плана и програма српског језика у првом разреду митровачке школе, ученици су морали да уче основна правила понашања у школи и школском дворишту, на улици и у кући (дому). Затим, биле су планиране говорне вежбе о кући, кућним стварима, домаћим животињама. Након говорних вежби, ученици су учили писање и читање.

Током другог разреда ђаци су из матерњег језика стицали знања о породици, граду, селу, занимањима становништва, годишњим добима и временским јединицама. Вежбало се и писање на таблицама и табли кроз поделу речи на слоге и састављање сложених реченица. Из рачуна и геометрије радило се на рачунању од двадесет до стотине. Кроз предмет познавање природе учило се о печуркама (отровним и јестивим), живи, термометру, барометру, киши, снегу, леду итд.

Ученици трећег разреда су радили на усавршавању писања и читања, разговарали о прочитаном и анализирали реченичне чланове. Из рачуна и геометрије се рачунало од стотину до хиљаду, а обрађивани су углови, троуглови и квадрат.

45 Б. Храбак, *Косовска Митровица под аустроугарском окупацијом*, 134.

46 ДАС, ВГГ, 8/718, Месечни извештај о школству и списак личних података војних учитеља са своје територије шаље Окружна команда Косовска Митровица, Косовска Митровица, 28. септембар 1916.

47 ДАС, ВГГ, 8/851.

48 ДАС, ВГГ, 8/841.

У четвртој и петом разреду је у оквиру матерњег језика било предвиђено да ученици знају да течно читају и анализирају прочитано. Обрађиване су све врсте речи, просте и сложене реченице. Вежбало се и писање по диктату.

За рачун и геометрију биле се планиране све рачунске радње од хиљаду до милион, тзв. Сложено рачунање, затим, метарске јединице, додаток о ромбу, ромбоиду, трапезу и трапезоиду. У плану предмета познавање природе било је предвиђено стицање знања о деловима човечјег тела, чулима и неговању чула, затим о храни и стану (кући).

Када је реч о цртању, план је усклађиван према дечијем развоју и разуму. У првом и другом разреду кроз физичко васпитање изводиле су се дечје игре, а у старијим разредима игре и војничко вежбање.⁴⁹

Веронаука је била обавезан предмет. Наставу из верске наставе су изводили надлежни духовници, уз надзор једног наставника. Из тог предмета се учило старословенско писмо (црквенословенски) и црквено појање. За веронауку су била предвиђена два часа недељно.⁵⁰ У допису од 14. Марта 1917. Године забележено је одређивање Новака Радојчина, војног свештеника, за учитеља веронауке и црквеног певања у Округу Косовска Митровица на место Бранка Барца, војног свештеника.⁵¹

Почетком 1918. године, окружне команде су добиле допис од Војно-генералног гувернера да се набаве верске књиге штампане ћирилицом, које би биле у употреби у окупираним областима. Ово је била новина у односу на дотадашњу праксу у оквиру верске наставе.⁵²

За школску 1918/1919. годину биле су планиране и друге измене у наставном процесу, међутим, до реализације таквих планова није дошло. Дешавања на фронту су прекинула наставни ток, па је крајем септембра Окружној команди у Митровици, као и осталима, стигла наредба да се затворе школски објекти и да се припреме за смештај војних јединица или за болнице. Наставници који су у Митровицу упућени из разних делова Монархије добили су дозволу да се врате у претходно место.⁵³ Ово је, у

49 ДАС, ВГГ, 8/1.790, Наставни програм за основну школу.

50 Како је свака средина имала своје особености, неке опште одредбе није било могуће применити. Управне власти су због компликованих прилика захтевале исцрпно изучавање и анализу да би се спорна питања решила темељно и без изазивања било каквих конфликта код становништва. Истицали су да се не ради о повластицама једне или друге нације, већ о праведном решењу питања образовања, узимајући у обзир специфичности које су биле присутне. ДАС, ВГГ, 8/190, Распис окружним командама, Команди места Београд и команди војне станице о прописима у школству у новим крајевима – Косовска Митровица, Нови Пазар и Пријепоље, Београд, 26. април 1916. године.

51 ДАС, ВГГ, 8/1.035.

52 Б. Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији*, 134.

53 *Исто*.

ствари, био почетак распада новоуспостављеног образовног система који је аустроугарска војна управа три године покушавала да одржи у Митровици и осталим окупираним насељима у Србији.

Закључак

Анализирајући сачуване записе о развоју образовања током окупационог периода у Косовској Митровици, запажа се настојање аустроугарске војне управе да се деца школског узраста у потпуности интегришу у нови школски систем. Потврда томе јесте била и обавезна настава за све ученике, без изузетака. Неоспорна је и чињеница да су органи власти Војно-генералног гувернмана водили рачуна о националној припадности, па су томе и прилагођавали језик наставе. Наравно, уочавају се и велики проблеми с којима су се суочили носиоци ових активности. Пре свега, ту је евидентан недостатак уџбеника и наставних средстава, план и програм који није био одмах прилагођен узрасту деце, тешко социјално (материјално) стање појединих ученика, али и различито време добијања дозвола за рад школа. Дискутабилан је био и наставни кадар, посебно онај који је изводио наставу у школама на српском језику. Мало је било стручних учитеља, што је предуслов за успешан наставни рад. Затим, не можемо занемарити ни саме околности у којима се живело. Водила се борба за егзистенцију, па образовање становништва, поред свих настојања да буде другачије, ипак није било приоритет. Све нас ово наводи на закључак да наставни процес није одмакао даље од неких основних оквира, иако је било подстицаја, труда и жеље од стране окружне команде да се успостави редован наставни ток. У прилог овоме говори и чињеница да средњих школа није било.

РЕФЕРЕНЦЕ

Необјављени извори

1. Државни архив Србије (ДАС)
Војно-генерални гувернман (ВГГ)
Приватна архива Милоша Дамјановић, Косовска Митровица

Објављени извори

1. *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, Књ. 13*, Београд, 1927.
2. *Закон о народним школама*, Београд, 1914.

Штампа

1. *Просветни гласник*, Београд, 1913–1914.

Литература

1. А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд, 2014.
2. Б. Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији од 1916. до 1918. године*, Београд, 2000.
3. Б. Храбак, *Косовска Митровица под аустроугарском окупацијом (1915–1918)*, Звечан 1 (1996), 125–144.
4. Г. Илић Марковић, *Рода Рода, Српски дневник извештача из Првог светског рата. Ратни пресбиро Аустроугарске монархије*, Нови Сад, 2017.
5. З. Ч. Вукадиновић, М. Ј. Богавац, *Српска просвета и култура у Косовској Митровици 1836–1941*, Приштина–Лепосавић, 2001.
6. М. Јагодић, *Нови крајеви Србије (1912–1915)*, Београд, 2013.
7. С. Бишевац, *Косовска Митровица у записима савременика 1915. године*, Српске студије 6 (2015), 95–109.
8. С. Бишевац, *Косовска Митровица у Великом рату*, Век српске голготе 1915–2015, књ. 1, ур. Д. Елезовић, Косовска Митровица, 2015, 77–97.

EDUCATION IN KOSOVSKA MITROVICA DURING THE GREAT WAR

Summary:

Analyzing the preserved records on the development of education during the occupation period in Kosovska Mitrovica, the effort of the Austro-Hungarian military administration to fully integrate school-age children into the new school system is noticeable. Confirmation of this was the compulsory teaching for all students, without exception. It is also an indisputable fact that the authorities of the Military Governor-General took into account the nationality, so they adapted the language of instruction accordingly. Of course, there are also big problems faced by the bearers of these activities. First of all, there is an evident lack of textbooks and teaching aids, a plan and program that was not immediately adapted to the age of the children, a very difficult social (material) situation for some students, but also different times for obtaining permits for the operation of schools. The teaching staff was also debatable, especially the one who taught in schools in the Serbian language. There were few professional teachers, which is a prerequisite for successful teaching. Then, we cannot blame the very circumstances in which we lived. There was a struggle for existence, so education among the population, despite all efforts to be different, was still not a priority. All this leads us to the conclusion that the teaching process has not progressed beyond some basic frameworks, although there was encouragement, effort and desire from the district command to establish a regular teaching course. This is supported by the fact that there were still no secondary schools.

Lapzám: 46 Vezető név: Szószám: Vevő: A. ról ékezet nél. távirat 101. évi. 1. n. 2. m. óra pereskor érvényes: Magyarországi Népköztársaság Helyettesítő Minisztertanács Szószámok a kézbesítéskor a vezénylés feljegyzésénél az elő- zetes állomány számokra	Lapzám: 46 Vezető név: Felvétel: Hivatás: A távirat száma: 333 Mitrovica 1923. 23. 10/50 n. Hies ipor magistrat beabsichtigt in der Stadt Mitrovica eine Volksschule mit deutscher Unterrichtssprache zu errichten stop bitte um bewilligung hierzu stop Lehrkräfte koennten vom krejskmdo ohne schaadigung des vorge stellt werden stop die bitte des magistrates wird besten s befuertwortet = krejskmdo Mitrovica neuserbien no 164 Präs, Belgrad 23/III-1916 verm. nachtr. K. und K. Militärgeneralgouvernement in Serbien Abt. 8 Nr. 1602	TÁVIRAT. MIL PEN ROUV BELGRAD Továbbította: vezénylés az előz. óra, pereskor

Прилог 1. Телеграм Општине Косовска Митровица да се отвори немачка школа у граду (ДАС, ВГГ, 8/109)

Прилог 2. Ученици првог разреда српске основне школе у Косовској Митровици, 25. март 1918. (на слици су означене сестре Бора и Слава Димитријевић из Косовске Митровице).

(Приватна архива колеге Милоша Дамјановића, Косовска Митровица)